

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра практичної психології

КОМПЛЕКС НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ПСИХОЛОГІЯ МАСОВИДНИХ ЯВИЩ

Для спеціальності

053. Психологія (Практична психологія)

Автор: канд. психол. наук,
доцент кафедри практичної психології Тищенко Л.В.

Затверджено на засіданні кафедри протокол № ____ від « ____ » _____ 2016р.

ЗМІСТ

1. Навчальна програма дисципліни.
2. Робоча програма навчальної дисципліни.
3. Навчальний контент.
4. Методичні рекомендації до проведення практичних (семінарських) занять, завдання для лабораторних робіт.
5. Дидактичне забезпечення самостійної роботи.
6. Засоби діагностики навчальних досягнень студентів.
7. Перелік навчально-методичних посібників, технічних засобів навчання
8. Інформаційні матеріали бібліотеки по забезпеченню навчальними підручниками (посібниками) з дисципліни.

Міністерство освіти і науки України

ПСИХОЛОГІЯ МАСОВИДНИХ ЯВИЩ

ПРОГРАМА

навчальної дисципліни

підготовки ОС «Магістр»

спеціальності 053 Психологія (Практична психологія)

(шифр за освітньою програмою _____)

2016 рік

**РОЗРОБЛЕНО ТА ВНЕСЕНО: МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ:

доцент кафедри практичної психології Тищенко Л.В.

Обговорено та рекомендовано до затвердження Вченою радою факультету

“ _____ ” _____ 2016 року, протокол № _____

ВСТУП

Програма вивчення навчальної дисципліни «Психологія масовидних явищ» складена відповідно до освітньої програми підготовки ОС «Магістр» спеціальності 053 Психологія (Практична психологія).

Предметом вивчення дисципліни є феномен «маси», вивчення закономірностей функціонування психологічних механізмів поведінки індивіда в масі.

Міждисциплінарні зв'язки: Дисципліна має зв'язок з загальною психологією, психологією емоційних явищ, соціальною психологією тощо.

Програма навчальної дисципліни складається з таких змістових модулів:

- 1. Змістовний модуль 1.** «Загальнотеоретичні положення психології мас»
- 2. Змістовний модуль 2.** «Види масовидних явищ»
- 3. Змістовий модуль 3.** «Діагностика масовидних явищ»
- 4. Змістовий модуль 4.** «Механізми стихійної поведінки»

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1. Метою викладання навчальної дисципліни «Психологія масовидних явищ» є розширення знань майбутніх практичних психологів з питань національно-психологічних властивостей людини, яка уособлює певну масову культуру, спосіб життя, ментальність, а також прагнення розкрити соціально-психологічні механізми утворення і розвитку нації та історію становлення галузі знань щодо психологічних ознак окремого суспільства.

1.2. Основними завданнями вивчення дисципліни «Психологія масовидних явищ» є

1. Ознайомлення з основними категоріями психології масовидних явищ, закономірностями функціонування психологічних механізмів поведінки індивіда в масі.
2. Формування знань щодо сутності, змісту, структури, джерел індивідуальних та групових форм поведінки.

3. Створення уявлення щодо сучасного стану розвитку психології масовидних явищ як наукової галузі психології соціальної поведінки людини.
4. Допомога в осмисленні значущості психологічного аналізу форм масової поведінки людей та засобів управління панікою як у професійній діяльності, так і в повсякденному житті.
5. Озброєння вміннями використовувати набуті знання у майбутній професійній діяльності.

1.3. Згідно з вимогами освітньої програми студенти повинні:

знати:

- місце та значення психології масовидних явищ в системі наук про людину, її зв'язок з іншими науками;
- основні категорії психології масовидних явищ;
- основні напрямки досліджень масових форм свідомості та поведінки;
- загальні принципи психологічного аналізу ситуації масової поведінки;
- детермінанти формування масової свідомості;

вміти:

- використовувати активні методи самонавчання;
- здійснювати теоретико-методологічний аналіз підходів щодо визначення ключових проблем дисципліни;
- визначати особливості соціального впливу на особистість у різноманітних ситуаціях; ;
- визначати детермінанти індивідуальних та групових відмінностей поведінки;
- визначати необхідний методичний інструментарій з метою дослідження типологічних та групових відмінностей.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 90 годин / 3 кредити ECTS.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I. Загальнотеоретичні положення психології мас

Тема № 1. ХАРАКТЕРИСТИКА МАСОВОЇ СВІДОМОСТІ

Визначення і структура масової свідомості. Прояви масової свідомості в поведінці людини. Проблема формування і функціонування масової свідомості

Тема № 2. ПСИХОЛОГІЯ СТИХІЙНИХ СОЦІАЛЬНИХ ГРУП: ПСИХОЛОГІЯ МАС

Маса і її психологічні характеристики. Соціально-психологічна функція вождя маси. Поняття натовпу. Механізми поведінки натовпу та методи впливу на поведінку людини в натовпі.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II. Види масовидних явищ

Тема № 3. ПСИХОЛОГІЯ МАСОВИХ НАСТРОЇВ

Природа масових настроїв. Суб'єкт масових настроїв. Виникнення і розвиток масових настроїв: динаміка розвитку настроїв; цикли розвитку настроїв. Рівні розвитку настроїв. Основні види і функції масових настроїв

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ III. Діагностика масовидних явищ

Тема № 4. ДІАГНОСТИКА МАСОВИХ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЯВИЩ

Соціально-психологічна діагностика стратифікації, якості і способу життя. Вивчення громадської думки і настрою.

3. Рекомендована література.

1. Американская социологическая мысль. М., 1994 — 150 с.
2. Ашин Г.К. «Массы» теории / Г.К. Ашин // Современная западная социология: словарь. М. - Политиздат. - 1990. – 170 с.
3. Бехтерев В.М. Роль внушения в общественной жизни / В.М. Бехтерев. – Очерки по объективной психологии. – М. – 1995. – 355 с.
4. Барон Р., Ричардсон Д. Агрессия / Р.Барон, Д. Ричардсон – СПб.: Питер. – 1998 – 370 с.
5. Войтасик Л. Психология политической пропаганды / Л. Войтасик. – М.: Прогресс. – 1981. – 230 с.

6. Горшков М.К. Общественное мнение / М.К. Горшков. М., —1983. — 205 с.
7. Грушин Б.А. Массовое сознание / Б.А.Грушин. — М., 1987— 325 с.
8. Грушин Б.А. Мнения о мире и мир мнений / Б.А. Грушин. М., — 1997 — 270 с.
9. Иванов В.Н. Социология сегодня / В.Н. Иванов. М., — 1989. — С. 118-130.
10. Канетти Э. Масса и власть: Пер. с англ. / Э. Канетти. — М., 1997 — 270 с.
11. Коробейников В.С. Общественное мнение и пропаганда / В.С. Коробейников. М., — 1980 — 380 с.
12. Ле Бон Г. Психология народов и масс / Г.Ле Бон . – СПб. – 1986. – 215 с.
13. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – М. – 1985 – 320 с.
14. Михайловский Н.К. Герои и толпа / Н.К. Михайловский. – СПб. – 1982. – 180 с.
15. Московичи С. ВЕК ТОЛП / С.Московичи . СПб. – 1989. – 270 с.
16. Назаретян А.П. ПСИХОЛОГИЯ СТИХИЙНОГО МАССОВОГО ПОВЕДЕНИЯ / А.П. Назаретян. – М. – 1997. – 305 с.
17. Ольшанский Д.В. Психология масс / Д.В. Ольшанский. – СПб. Питер. – 2001. – 410с.

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання- екзамен

5. Засоби діагностики успішності навчання:

- індивідуальні завдання
- перелік питань до екзамену з дисципліни.

МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра практичної психології

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Завідувач кафедри

_____

“ _____ ” _____ 20__ р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

СВНЗ ПП4 ПСИХОЛОГІЯ МАСОВИДНИХ ЯВИЩ.

0053 Психологія (Практична психологія)

Факультет філології та масових комунікацій

2016 – 2017 рік

Робоча програма **Психологія масовидних явищ** для студентів ОС
«Магістр» за спеціальністю 8053 Психологія (Практична психологія)

„___” _____ 20__ року __ с.

Розробник: доцент кафедри практичної психології Тищенко Л.В.

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри практичної психології
Протокол від “___” _____ 20__ року № ___

Завідувач кафедри практичної психології _____ (Варава Л.А.)
“___” _____ 20__ року

© МДУ, 2016 рік

© МДУ, 2017 рік

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 3		Нормативна	
Модулів – 2	053 Психологія (Практична психологія)	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 4		5-й	
Загальна кількість годин - 90		Семестр	
		2-й	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи студента - 2	Освітній ступінь- Магістр	Лекції	
		14 год.	8 год.
		Практичні, семінарські	
		16 год.	10 год.
		Самостійна робота	
		42 год.	63 год.
		Індивідуальні завдання:	
18 год.	9 год.		
		Вид контролю: іспит	

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання – 0,5 %

для заочної форми навчання – 0,25%

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою впровадження навчального курсу з психології масовидних явищ є розширення знань майбутніх практичних психологів з питань національно-психологічних властивостей людини, яка уособлює певну масову культуру, спосіб життя, ментальність, а також прагнення розкрити соціально-психологічні механізми утворення і розвитку нації та історію становлення галузі знань щодо психологічних ознак окремого суспільства.

Завдання навчальної дисципліни:

- Ознайомлення з основними категоріями психології масовидних явищ, закономірностями функціонування психологічних механізмів поведінки індивіда в масі.
- Формування знань щодо сутності, змісту, структури, джерел індивідуальних та групових форм поведінки.
- Створення уявлення щодо сучасного стану розвитку психології масовидних явищ як наукової галузі психології соціальної поведінки людини.
- Допомога в осмисленні значущості психологічного аналізу форм масової поведінки людей та засобів управління панікою як у професійній діяльності, так і в повсякденному житті.
- Озброєння вміннями використовувати набуті знання у майбутній професійній діяльності.

В процесі вивчення курсу «Психології масовидних явищ» **знати:**

- місце та значення психології масовидних явищ в системі наук про людину, її зв'язок з іншими науками;
- основні категорії психології масовидних явищ;
- основні напрямки досліджень масових форм свідомості та поведінки;
- загальні принципи психологічного аналізу ситуації масової поведінки;

- детермінанти формування масової свідомості;

-

У процесі вивчення курсу «Психології масовидних явищ» студенти повинні **вміти**:

- використовувати активні методи самонавчання;

- здійснювати теоретико-методологічний аналіз підходів щодо визначення ключових

проблеми дисципліни;

- визначати особливості соціального впливу на особистість у різноманітних ситуаціях; ;

- визначати детермінанти індивідуальних та групових відмінностей поведінки;

- визначати необхідний методичний інструментарій з метою дослідження типологічних та

групових відмінностей.

1. Програма навчальної дисципліни

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I. Загальнотеоретичні положення психології мас

Тема № 1. ХАРАКТЕРИСТИКА МАСОВОЇ СВІДОМОСТІ

Визначення і структура масової свідомості. Прояви масової свідомості в поведінці людини. Проблема формування і функціонування масової свідомості

Ключові поняття: масова свідомість, «ядерний», базисний, емоційно-дійовий рівень масової свідомості, раціональний рівень : блок соціальних очікувань, блок швидко змінних думок і настроїв людей, блок соціально-політичних цінностей, масова поведінка, властивості масової свідомості.

Тема № 2. ПСИХОЛОГІЯ СТИХІЙНИХ СОЦІАЛЬНИХ ГРУП:

ПСИХОЛОГІЯ МАС

Маса і її психологічні характеристики. Соціально-психологічна функція вождя маси. Поняття натовпу. Механізми поведінки натовпу та методи впливу на поведінку людини в натовпі.

Ключові поняття: маса, вождь, лібідозна прихильність, поведінка маси, поведінка індивідів в масі, натовп, види натовпу, керування динамікою натовпу.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II. Види масовидних явищ

Тема № 3. ПСИХОЛОГІЯ МАСОВИХ НАСТРОЇВ

Природа масових настроїв. Суб'єкт масових настроїв. Виникнення і розвиток масових настроїв: динаміка розвитку настроїв; цикли розвитку настроїв. Рівні розвитку настроїв. Основні види і функції масових настроїв

Ключові поняття: Масові настрої; суб'єкт масових настроїв; об'єктивні та суб'єктивні чинники; соціальна успадкованість; поняття «домагання», «експектації» («вимоги-очікування»); «циркулярний», спіралевидний характер; «емоційне кружляння».

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ III. Діагностика масовидних явищ

Тема № 4. ДІАГНОСТИКА МАСОВИХ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЯВИЩ

Соціально-психологічна діагностика стратифікації, якості і способу життя. Вивчення громадської думки і настрою

Ключові поняття: соціальна стратифікація, метод оцінки репутації, «самооціночний» та об'єктивний методи, соціально-економічний індекс позиції, спостереження і реєстрація фактологічних матеріалів, показники якості життя, кластерний аналіз, дендрограма, громадська думка та її функції, суспільні настрої, об'єкт і суб'єкт суспільних настроїв, контент-аналіз.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усьог о	у тому числі					усьог о	у тому числі				
		л	п	ла б	ін д	с.р .		л	п	ла б	ін д	с.р .
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1												
Змістовий модуль 1. Загальнотеоретичні положення психології мас												
Тема 1. Характеристика масової свідомості	8	4				4	10	2	2			6
Тема 2. Психологія стихійних соціальних груп	8	4				4						
Тема 3. Механізми поведінки натовпу	6		2			4	6					6
Разом за змістовим модулем 1	22	8	2			12	16	2	2			12
Змістовий модуль 2. Види масовидних явищ												
Тема 4. Психологія масових настроїв	10	4	2			4	10	2	2			6
Тема 5. Динаміка розвитку масових настроїв	6		2			4	6					6
Тема 6. Рівні розвитку масових настроїв	6		2			4	9	2	2			5
Тема 7. Основні види і функції	6		2			4	5					5

масових настроїв												
Разом за змістовим модулем 2	28	4	8			16	30	4	4			22
Змістовий модуль 3. Діагностика масовидних явищ												
Тема 8. Соціально-психологічна діагностика стратифікації	6	2				4	11	2	2			7
Тема 9. Вивчення громадської думки і настрою	6		2			4	6					6
Разом за змістовим модулем 3	12	2	2			8	17	2	2			13
Змістовий модуль 4. Механізми стихійної поведінки												
Тема 10. Психологічні особливості поведінки індивідів в масі	6		2			4	10		2			8
Тема 11. Механізми впливу на громадську думку	4		2			2	8					8
Разом за змістовим модулем 4	10		4			6	18		2			16
Усього годин	72	1 4	1 6			42	81	8	1 0			63
Модуль 2												
ІНДЗ						18				9		
Усього годин	90	14	16			18	42	90	8	1 0	9	63

5. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Денне відділення	Заочне відділення
1.	Механізми поведінки натовпу	2	2
2.	Психологія масових настроїв	2	
3.	Динаміка розвитку масових настроїв	2	2
4.	Рівні розвитку масових настроїв	2	
5.	Основні види і функції масових настроїв	2	2
6.	Вивчення громадської думки і настрою	2	2
7.	Психологічні особливості поведінки індивідів в масі	2	2
8.	Механізми впливу на громадську думку	2	
	Разом	16	10

6. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Денне відділення	Заочне відділення
1.	Характеристика масової свідомості	4	6
2.	Психологія стихійних соціальних груп	4	6
3.	Механізми поведінки натовпу	4	6
4.	Психологія масових настроїв	4	6
5.	Динаміка розвитку масових настроїв	4	6
6.	Рівні розвитку масових настроїв	4	6
7.	Основні види і функції масових настроїв	4	5
8.	Соціально-психологічна діагностика стратифікації	4	5
9.	Вивчення громадської думки і настрою	4	5
10.	Психологічні особливості поведінки індивідів в масі	4	5

11.	Механізми впливу на громадську думку	2	7
	Разом	42	63

7. Індивідуальні завдання

В процесі індивідуальної роботи студент виконує індивідуально-творче завдання на одну з обраних тем:

1. Психологічний зміст поняття «маса».
2. Зміст поняття «маса» в інтерпретаціях З. Фрейда, Р. Блуммера, Э. Канетті.
3. Відмінність в змісті понять «маса» і «натовп».
4. Суттєві ознаки маси.
5. Роль вождя для маси.
6. Психологічні особливості поведінки індивідів в масі.
7. Психологічні особливості динаміки поведінки маси.
8. Характеристика поняття «циркулярна реакція».
9. Механізми впливу на громадську думку.
10. Основні види та функції масових настроїв.
11. Мотиви участі у рухах?
12. Структура масових рухів.
13. Характеристика поняття «громадська думка».
14. Запит для проведення дослідження громадської думки.
15. Методи соціально-психологічної діагностики масовидних явищ.
16. Діагностика ефективності засобів масової інформації існують на даний час.
17. Визначення стандартної реакції людей на заборонену інформацію.
18. Сутність соціально-психологічного дослідження Фестінгера, Рікена та і Шахтара.
19. Специфіка вивчення феномену Вертера.
20. Генеральна функція реклами.

8. Методи навчання

При викладанні навчальної дисципліни використовуються бесіда, обговорення, ілюстрації, мультимедійна презентація, конспектування.

9. Методи контролю

Перевірка конспектів лекцій, конспектів з підготовки до семінарських занять, оцінювання написання рефератів, відповідей на семінарських заняттях.

10. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота											Підсумковий тест (екзамен)	Сума	
Модуль 1										Модуль 2			
Змістовий модуль №1			Змістовий модуль № 2				Змістовий модуль № 3		Змістовий модуль № 4		ІНД 3		
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10	T11	15	40	100
4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	5			

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

11. Методичне забезпечення

1. Методичні вказівки до самостійного вивчення дисципліни.
2. Фондові лекції з дисципліни, що вивчається.

12. Рекомендована література

Базова

18. Американская социологическая мысль. М., 1994 — 150 с.
19. Ашин Г.К. «Массы» теории / Г.К. Ашин // Современная западная социология: словарь. М. - Политиздат. - 1990. – 170 с.
20. Бехтерев В.М. Роль внушения в общественной жизни / В.М. Бехтерев. – Очерки по объективной психологии. – М. – 1995. – 355 с.
21. Барон Р., Ричардсон Д. Агрессия / Р.Барон, Д. Ричардсон – СПб.: Питер. – 1998 – 370 с.
22. Войтасик Л. Психология политической пропаганды / Л. Войтасик. – М.: Прогресс. – 1981. – 230 с.
23. Горшков М.К. Общественное мнение / М.К. Горшков. М., — 1983. — 205 с.
24. Грушин Б.А. Массовое сознание / Б.А.Грушин. — М., 1987— 325 с.
25. Грушин Б.А. Мнения о мире и мир мнений / Б.А. Грушин. М., — 1997 — 270 с.
26. Иванов В.Н. Социология сегодня / В.Н. Иванов. М., — 1989. — С. 118-130.
27. Канетти Э. Масса и власть: Пер. с англ. / Э. Канетти. — М., 1997 — 270 с.
28. Коробейников В.С. Общественное мнение и пропаганда / В.С. Коробейников. М., — 1980 — 380 с.
29. Ле Бон Г. Психология народов и масс / Г.Ле Бон . – СПб. – 1986. – 215 с.
30. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – М. – 1985 – 320 с.
31. Михайловский Н.К. Герои и толпа / Н.К. Михайловский. – СПб. – 1982. – 180 с.

- 32.Московичи С. ВЕК ТОЛП / С.Московичи . СПб. – 1989. – 270 с.
- 33.Назаретян А.П. ПСИХОЛОГИЯ СТИХИЙНОГО МАССОВОГО ПОВЕДЕНИЯ / А.П. Назаретян. – М. – 1997. – 305 с.
- 34.Ольшанский Д.В. Психология масс / Д.В. Ольшанский. – СПб. Питер. – 2001. – 410с.

Допоміжна

1. Основы социально-психологической теории. /Под. ред. А.А.Бодалева, А.Н.Сухова. М., — 1995. — 171 с.
2. Пресса и общественное мнение / под ред.В.С.Коробейникова. М., — 1986 — 300 с.
3. Сафоров Р.А. Общественное мнение и государственное управление / Р.А.Сафоров. М., —1985 — 190 с.
4. Фрейд З. Массовая психология и анализ человеческого «Я» / З. Фрейд. – СПб. – 1992. – 160 с.
5. Харрис Р. ПСИХОЛОГИЯ МАССОВЫХ КОММУНИКАЦИЙ / Р. Харрис. – М. – 1997. – 370 с.
6. Уледов А.К. Общественное мнение советского общества / А.К. Уледов. — М., 1983. — 215 с.

13. Інформаційні ресурси

1. <http://www.hetoday.org/>
2. <http://ru.osvita.ua/vnz/>
3. <http://education.ua/2009/11/bologna-process/>
4. http://www.ecommis.eu/downloads/related-documents/Bologna_glos_ru.pdf
5. <http://www.abiturient.in.ua/ru/osvita>

НАВЧАЛЬНИЙ КОНТЕНТ

з дисципліни «Психологія масовидних явищ»

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I. Загальнотеоретичні положення психології мас

Тема № 1. ХАРАКТЕРИСТИКА МАСОВОЇ СВІДОМОСТІ

Визначення і структура масової свідомості. Прояви масової свідомості в поведінці людини. Проблема формування і функціонування масової свідомості .

Масова свідомість є одним з найцікавіших феноменів як у системі філософських категорій, так і в системі категорій соціології та соціальної психології. Останнім часом цим феноменом зацікавились і медики, зокрема психіатри. Що ж собою являє масова свідомість? Розглядаючи це питання під різними кутами зору, отримуємо різні відповіді. Наприклад, Г.Дилигенський вважає, що цінності і морально-етичні норми, традиції, система і духовних потреб, прагнень і очікувань, політичні погляди і суспільні ідеали, реакція на різноманітні об'єктивні ситуації складають сферу масової свідомості [6, 42]. Д.Ольшанський зазначає, що масова свідомість фіксує всі основні структурно-змістові елементи суспільної свідомості, проте вона не є копією останньої [18, 74]. Їй притаманна власна структура, "атомарним" елементом якої є переконання як практична форма синтезу ідеології і соціальної психології в свідомості масового індивіду.

Найбільш систематизованою частиною масової свідомості, як вважає П.Сергієнко, є масова. Масова політична свідомість включає в себе ідеї, теорії, погляди, уявлення, почуття, настрої, ілюзії, помилкові твердження, традиції, звичаї, які є відображенням політики і політичних зв'язків. Її суб'єктами можуть бути , клас, різноманітні та великі соціальні групи.

Тема № 2. ПСИХОЛОГІЯ СТИХІЙНИХ СОЦІАЛЬНИХ ГРУП: ПСИХОЛОГІЯ МАС

Маса і її психологічні характеристики. Соціально-психологічна функція вождя маси. Поняття натовпу. Механізми поведінки натовпу та методи впливу на поведінку людини в натовпі.

Виникнення натовпу рідко виходить за межі причинно-наслідкових зв'язків соціальних явищ, усвідомлення яких далеко не завжди стихійно. Незважаючи на те, що одним з істотних ознак натовпу є найчастіше випадковий склад утворюючих її людей, нерідко формування натовпу починається з якогось ядра, в якості якого виступають призвідники.

Первісне ядро натовпу може скластися під впливом чітких міркувань і ставити перед собою цілком певні цілі. Але надалі ядро обростає лавиноподібно і стихійно. Натовп збільшується, вбираючи в себе людей, які, здавалося б, нічого спільного один з одним до цього не мали. Спонтанно натовп утворюється в результаті якого-небудь події, яка привертає увагу людей і народжує в них інтерес (точніше на самому початку - цікавість). Будучи схвильованим цією подією, індивід, який приєднався до вже присутніх, готовий втратити деяку частину свого звичайного самовладання і отримати збудливу інформацію від об'єкта інтересу. Починається циркулярна реакція, що спонукає присутніх проявляти схожі емоції і задовольнити нові емоційні потреби через психічний взаємодію.

Циркулярна реакція становить перший етап формування та функціонування натовпу.

Другий етап починається з «процесу кружляння», в ході якого почуття ще більше загострюються, і виникає готовність реагувати на інформацію, що надходить від присутніх. Внутрішнє кружляння на основі продовжує циркулярної реакції наростає. Наростає і збудження. Люди опиняються схильними не тільки до спільних, а й до негайних дій.

Процес кружляння готує собою третій етап формування натовпу. Цей етап - поява нового загального об'єкта уваги, на якому фокусуються

імпульси, почуття і уяву людей. Якщо спочатку загальний об'єкт інтересу становило збудливу подія, що зібрало навколо себе людей, то на цьому етапі новим об'єктом уваги стає образ, створюваний у процесі кружляння в розмовах учасника натовпу. Цей образ - результат «творчості» самих учасників. Виникнення такого уявного об'єкта стає чинником, який об'єднував натовп в єдине ціле.

Останній етап у формуванні натовпу становить активізація індивідів додатковим стимулюванням збудження, відповідного уявного об'єкту. Найчастіше таке стимулювання відбувається як результат керівництва лідера. Воно пробуджує натовп приступити до конкретних, часто агресивних дій. Серед натовпу зазвичай виділяються призвідники, які й розгортають активну діяльність і поволі направляють поведінку цього натовпу. Це можуть бути політично і психічно незрілі і екстремістські налаштовані особистості.

Ядро натовпу, чи призвідники - суб'єкти, завдання яких сформулювати натовп і використовувати її руйнівну енергію в поставлених цілях.

Учасники натовпу, в більшості своїй не є призвідниками, але опиняються у сфері впливу натовпу і активно беруть участь в її діях. Особливу небезпеку становлять агресивні особистості, які примикають до натовпу виключно через що з'явилася можливість дати розрядку своїм невротичним, нерідко садистським нахилам.

У середу учасників натовпу потрапляють і сумлінно помиляються. Ці суб'єкти приєднуються до натовпу через помилкове сприйняття обстановки, вони проваджені, наприклад, помилково зрозумілим принципом справедливості.

До гурту примикають звичайні обивателі. Вони не виявляють великої активності. Їх приваблює ексцес в якості хвилюючого видовища, яке урізноманітнює їх нудне, сумне існування.

У натовпі знаходять собі місце підвищено вселяється люди, які піддаються загальним заражаючій настрою. Вони без опору віддаються у владу стихійних явищ.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II. Види масовидних явищ

Тема № 3. ПСИХОЛОГІЯ МАСОВИХ НАСТРОЇВ

Природа масових настроїв. Суб'єкт масових настроїв. Виникнення і розвиток масових настроїв: динаміка розвитку настроїв; цикли розвитку настроїв. Рівні розвитку настроїв. Основні види і функції масових настроїв.

Перша функція - сигнальна. Політичні настрої дають суб'єктивну оцінку ступеня задоволеності існуючої суспільно-політичною системою в цілому і надаються системою можливостями реалізації тих чи інших домагань зокрема. Сигналізуючи про дані речі, настрою виконують функцію спонукання до політичного роздумів. На їх основі формується громадська думка і політична свідомість. Настрої сприяють усвідомленню, вираження і прояву масових домагань.

Друга функція - психологічна підготовка і формування масового суб'єкта потенційного політичного дії. Як вказував Б. Ф. Поршнев, «настрій ... саме складає і формує спільність» (Поршнев, 1966). Механізм зрозумілий: поширюючись серед значних множин людей, що володіють подібними претензіями і можливостями їх реалізації, настрої згуртовують цих людей, заражаючи переживанням загальних проблем. Емоційне почуття спільності пробуджує у окремих індивідів відчуття приналежності до цієї спільноти. З'являється в результаті відчуття сили неминуче супроводжується готовністю реалізувати дану силу і свої претензії, проявити себе.

Третя функція - ініціювання та подальше регулювання масового політичної поведінки. Досягаючи певної стадії розвитку, настрою неминуче ведуть до необхідності свого дозволу. Образно кажучи, вони повинні в щось «вилитися», привівши або до досягнення породили їх домагань, або до відмови від їх досягнення на якийсь час. І те, і інше досягається в дії. Настрої стимулюють ті чи інші сформовані ними спільності до політичних дій. Будучи безпосередньої мотивуючої силою, вони грають роль своєрідного «спускового гачка», як би запускає ту чи іншу політичну дію. Тим самим, вони виступають в якості важливої ланки в реалізації потреб і інтересів

людей. Потім настрою регулюють поведінку: в залежності від їх інтенсивності, стадії розвитку, рівня виразності спостерігатимуться спади і підйоми політичних дій, буде розвиватися політична динаміка.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ III. Діагностика масовидних явищ.

Тема № 4. ДІАГНОСТИКА МАСОВИХ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЯВИЩ

Соціально-психологічна діагностика стратифікації, якості і способу життя. Вивчення громадської думки і настрою.

Громадська думка - специфічне прояв суспільної свідомості, що виражається в оцінках (як і усній, і у письмовій формах) і характеризує явне (чи приховане) ставлення великих соціальних груп (насамперед більшості народу) до актуальних проблем дійсності, які представляють суспільний інтерес.

Річ у тім, що громадська думка існує у будь-якому суспільстві, бо вона не є просто сума тих особистих думок, якими люди обмінюються у вузькому, приватному сім'ї чи друзів.

Ядром роботи PR роботи є підставою вплив на стан суспільної думки. Більшість акцій PR проводяться з цілями:

- 1) переконати людей змінити свою думку з якомусь питання, продукту чи організації,
- 2) сформувати думку, що його немає,
- 3) посилити вже існуюче думка громадськості.

Громадськість - це група людей, по-перше, опинилися у аналогічної невіршеної ситуації, по-друге,сознаючих невизначеність та проблематичність ситуації, і він, реагують належним чином на нинішню ситуацію

Рекомендована література.

Базова

1. Американская социологическая мысль. М., 1994 — 150 с.
2. Ашин Г.К. «Массы» теории / Г.К. Ашин // Современная западная социология: словарь. М. - Политиздат. - 1990. – 170 с.
3. Бехтерев В.М. Роль внушения в общественной жизни / В.М. Бехтерев. – Очерки по объективной психологии. – М. – 1995. – 355 с.
4. Барон Р., Ричардсон Д. Агрессия / Р.Барон, Д. Ричардсон – СПб.: Питер. – 1998 – 370 с.
5. Войтасик Л. Психология политической пропаганды / Л. Войтасик. – М.: Прогресс. – 1981. – 230 с.
6. Горшков М.К. Общественное мнение / М.К. Горшков. М., —1983. — 205 с.
7. Грушин Б.А. Массовое сознание / Б.А.Грушин. — М., 1987— 325 с.
8. Грушин Б.А. Мнения о мире и мир мнений / Б.А. Грушин. М., — 1997 — 270 с.
9. Иванов В.Н. Социология сегодня / В.Н. Иванов. М., — 1989. — С. 118-130.
10. Канетти Э. Масса и власть: Пер. с англ. / Э. Канетти. — М., 1997 — 270 с.
11. Коробейников В.С. Общественное мнение и пропаганда / В.С. Коробейников. М., — 1980 — 380 с.
12. Ле Бон Г. Психология народов и масс / Г.Ле Бон . – СПб. – 1986. – 215 с.
13. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – М. – 1985 – 320 с.
14. Михайловский Н.К. Герои и толпа / Н.К. Михайловский. – СПб. – 1982. – 180 с.
15. Московичи С. ВЕК ТОЛП / С.Московичи . СПб. – 1989. – 270 с.

16. Назаретян А.П. ПСИХОЛОГИЯ СТИХИЙНОГО МАССОВОГО ПОВЕДЕНИЯ / А.П. Назаретян. – М. – 1997. – 305 с.

17. Ольшанский Д.В. Психология масс / Д.В. Ольшанский. – СПб. Питер. – 2001. – 410с.

Допоміжна

1. Основы социально-психологической теории. /Под. ред. А.А.Бодалева, А.Н.Сухова. М., — 1995. — 171 с.

2. Пресса и общественное мнение / под ред.В.С.Коробейникова. М., — 1986 — 300 с.

3. Сафоров Р.А. Общественное мнение и государственное управление / Р.А.Сафоров. М., —1985 — 190 с.

4. Фрейд З. Массовая психология и анализ человеческого «Я» / З. Фрейд. – СПб. – 1992. – 160 с.

5. Харрис Р. ПСИХОЛОГИЯ МАССОВЫХ КОММУНИКАЦИЙ / Р. Харрис. – М. – 1997. – 370 с.

6. Уледов А.К. Общественное мнение советского общества / А.К. Уледов. — М., 1983. — 215 с.

**Маріупольський державний університет
Кафедра практичної психології**

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

**до семінарських занять з навчальної дисципліни
«Психологія масовидних явищ»
для студентів денної та заочної форми навчання
053 Психологія (Практична психологія)**

Факультет філології та масових комунікацій

2016-2017 рік

Методичні рекомендації до семінарських занять з навчальної дисципліни
«Психологія масовидних явищ» для студентів ОС «Магістр» спеціальності
053 Психологія (Практична психологія)

Розробник: к.психолог.наук, доцент кафедри практичної психології
Тищенко Л.В.

Методичні рекомендації затверджені на засіданні кафедри практичної
психології

Протокол від “ _____ ” _____ 20__ року № _____

Завідувач кафедри практичної психології _____ (Варава Л.А.)
“ _____ ” _____ 20__ року

© МДУ, 2016 рік

© МДУ, 2017 рік

ПЕРЕДМОВА

В методичних рекомендаціях представлені основні теоретичні положення, комплексу навчально-методичного забезпечення до кожної теми курсу, методичні рекомендації по підготовці і виконанню семінарських занять. Викладено основні поняття курсу, завдання для самоконтролю, список обов'язкової та рекомендованої літератури для вивчення дисципліни.

Основою для розробки представлених методичних рекомендацій стала робоча програма навчальної дисципліни «Психологія масовидних явищ» для студентів ОС «Магістр» за спеціальністю 053 Психологія (Практична психологія), що відображає сучасні досягнення світового і вітчизняного гуманітарного знання у всьому його багатстві і розмаїтті наукових напрямків, охоплює основну проблематику сучасної особистості.

Семінарські заняття з цієї дисципліни передбачають використання активних методів навчання у вищій школі. Це наближає студента до умов його професійної діяльності: програвання рольових ігор, розв'язання ситуацій, проведення дискусій.

ТЕМИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Змістовний модуль I. Загальнотеоретичні положення психології мас

Заняття № 1.

Тема : «Психологічні феномени поведінки людини в масі»

Мета: закріплення опанованих знань теоретичного визначення загальних понять.

План

1. Основні характеристики масової свідомості. Характеристика маси.
2. Характеристика впливу маси на індивіда.
3. Роль лідера у масі.
4. Загальні механізми стихійної поведінки. Психологія натовпу.

В процесі підготовки необхідно приділити увагу таким питанням:

1. Проаналізуйте, що є первісним індивід чи маса.
2. Які зміни в поведінці людини відбуваються в масі.
3. Розкрийте феномен знеособлення особистості.
4. У чому полягають погляди Б.Ф.Поршнева на природу функціонування «Я» у масі.
5. Які є механізми впливу на масу.
6. У чому різняться погляди Б.Ф. Поршнева З.Фрейда та Ле Бона на проблему знеособлення.

Змістовний модуль II. Види масовидних явищ

Заняття № 2.

Тема «Класифікація видів масових соціально-психологічних явищ»

Мета: розширити область використання попередніх теоретичних знань, зв'язати їх з багатьма іншими аспектами функціонування масової свідомості в сучасному суспільстві.

План

1. Психологія масової комунікації.
2. Психологічна природа політичних настроїв.
3. Психологія реклами.
4. PR-технології як політична реклама.

Рекомендована література

Базова

1. Американская социологическая мысль. М., 1994 — 150 с.
2. Ашин Г.К. «Массы» теории / Г.К. Ашин // Современная западная социология: словарь. М. - Политиздат. - 1990. – 170 с.
3. Бехтерев В.М. Роль внушения в общественной жизни / В.М. Бехтерев. – Очерки по объективной психологии. – М. – 1995. – 355 с.
4. Барон Р., Ричардсон Д. Агрессия / Р.Барон, Д. Ричардсон – СПб.: Питер. – 1998 – 370 с.
5. Войтасик Л. Психология политической пропаганды / Л. Войтасик. – М.: Прогресс. – 1981. – 230 с.
6. Горшков М.К. Общественное мнение / М.К. Горшков. М., — 1983. — 205 с.
7. Грушин Б.А. Массовое сознание / Б.А.Грушин. — М., 1987— 325 с.
8. Грушин Б.А. Мнения о мире и мир мнений / Б.А. Грушин. М., — 1997 — 270 с.
9. Иванов В.Н. Социология сегодня / В.Н. Иванов. М., — 1989. — С. 118-130.
10. Канетти Э. Масса и власть: Пер. с англ. / Э. Канетти. — М., 1997 — 270 с.
11. Коробейников В.С. Общественное мнение и пропаганда / В.С. Коробейников. М., — 1980 — 380 с.
12. Ле Бон Г. Психология народов и масс / Г.Ле Бон . – СПб. – 1986. – 215 с.
13. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – М. – 1985 – 320 с.
14. Михайловский Н.К. Герои и топа / Н.К. Михайловский. – СПб. – 1982. – 180 с.
15. Московичи С. ВЕК ТОЛП / С.Московичи . СПб. – 1989. – 270 с.
16. Назаретян А.П. ПСИХОЛОГИЯ СТИХИЙНОГО МАССОВОГО ПОВЕДЕНИЯ / А.П. Назаретян. – М. – 1997. – 305 с.
17. Ольшанский Д.В. Психология масс / Д.В. Ольшанский. – СПб. Питер. – 2001. – 410с.

Допоміжна

7. Основы социально-психологической теории. /Под. ред. А.А.Бодалева, А.Н.Сухова. М., — 1995. — 171 с.
8. Пресса и общественное мнение / под ред.В.С.Коробейникова. М., — 1986 — 300 с.
9. Сафоров Р.А. Общественное мнение и государственное управление / Р.А.Сафоров. М., —1985 — 190 с.
10. Фрейд З. Массовая психология и анализ человеческого «Я» / З. Фрейд. — СПб. — 1992. — 160 с.
11. Харрис Р. ПСИХОЛОГИЯ МАССОВЫХ КОММУНИКАЦИЙ / Р. Харрис. — М. — 1997. — 370 с.
12. Уледов А.К. Общественное мнение советского общества / А.К. Уледов. — М., 1983. — 215 с.

ДИДАКТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Завдання для самостійної роботи

В процесі індивідуальної роботи студент виконує індивідуально-творче завдання на одну з обраних тем:

1. Психологічний зміст поняття «маса».
2. Зміст поняття «маса» в інтерпретаціях З. Фрейда, Р. Блуммера, Э. Канетті.
3. Відмінність в змісті понять «маса» і «натовп».
4. Суттєві ознаки маси.
5. Роль вождя для маси.
6. Психологічні особливості поведінки індивідів в масі.
7. Психологічні особливості динаміки поведінки маси.
8. Характеристика поняття «циркулярна реакція».
9. Механізми впливу на громадську думку.
10. Основні види та функції масових настроїв.
11. Мотиви участі у рухах?
12. Структура масових рухів.
13. Характеристика поняття «громадська думка».
14. Запит для проведення дослідження громадської думки.
15. Методи соціально-психологічної діагностики масовидних явищ.
16. Діагностика ефективності засобів масової інформації існують на даний час.
17. Визначення стандартної реакції людей на заборонену інформацію.
18. Сутність соціально-психологічного дослідження Фестінгера, Рікена та і Шахтара.
19. Специфіка вивчення феномену Вертера.
20. Генеральна функція реклами.

ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТА

Питання до іспиту з дисципліни «Психологія масовидних явищ» для студентів ОС «Магістр»

1. Визначення поняття масової свідомості.
2. Структура масової свідомості та основні характеристики.
3. Прояви масової свідомості.
4. Формування та функціонування масової свідомості.
5. Типологія масової свідомості
6. Основні види мас.
7. Властивості маси.
8. Ефективність впливу на масу.
9. Відмітні ознаки поведінки індивіда в масі.
10. Функції вождя маси.
11. Загальні механізми стихійної поведінки.
12. Етапи прояву механізмів стихійної поведінки.
13. Суб'єкти стихійної поведінки.
14. Психологія натовпу.
15. Загальні психологічні чинники створення натовпу.
16. Класифікації натовпу.
17. Психологія зібраної публіки.
18. Незібрана публіка.
19. Основні форми стихійної поведінки.
20. Чинники виникнення паніки.
21. Вплив на панічну поведінку.
22. Чинники виникнення та розвитку агресії в натовпі.
23. Види агресивної поведінки людини в натовпі.
24. Механізми впливу на агресивний натовп.

25. Механізми масової психології.
26. Поняття зараження як механізм масової психології.
27. Наслідкування як механізм психології маси.
28. Масові настрої в історичному ракурсі.
29. Сучасні настрої у політиці та масові політичні настрої.
30. Виникнення та розвиток, динаміка масових настроїв.
31. Поняття масових рухів та їхня структура.
32. Соціально-психологічні функції рухів.
33. Мотиви участі у рухах.
34. Умови та етапи розвитку рухів.
35. Релігійний культ, як засіб маніпулювання масовою свідомістю.
36. Психологія марновірства.
37. Психологічні механізми моди.
38. Функції масової комунікації.
39. Характеристика системи масової комунікації.
40. Ефекти масової комунікації.
41. Психологічні механізми реклами.
42. PR-технології як політична реклама.

ПЕРЕЛІК НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИХ ПОСІБНИКІВ.

Рекомендована література

Базова

1. Американская социологическая мысль. М., 1994 — 150 с.
2. Ашин Г.К. «Массы» теории / Г.К. Ашин // Современная западная социология: словарь. М. - Политиздат. - 1990. – 170 с.
3. Бехтерев В.М. Роль внушения в общественной жизни / В.М. Бехтерев. – Очерки по объективной психологии. – М. – 1995. – 355 с.
4. Барон Р., Ричардсон Д. Агрессия / Р.Барон, Д. Ричардсон – СПб.: Питер. – 1998 – 370 с.
5. Войтасик Л. Психология политической пропаганды / Л. Войтасик. – М.: Прогресс. – 1981. – 230 с.
6. Горшков М.К. Общественное мнение / М.К. Горшков. М., —1983. — 205 с.
7. Грушин Б.А. Массовое сознание / Б.А.Грушин. — М., 1987— 325 с.
8. Грушин Б.А. Мнения о мире и мир мнений / Б.А. Грушин. М., — 1997 — 270 с.
9. Иванов В.Н. Социология сегодня / В.Н. Иванов. М., — 1989. — С. 118-130.
10. Канетти Э. Масса и власть: Пер. с англ. / Э. Канетти. — М., 1997 — 270 с.
11. Коробейников В.С. Общественное мнение и пропаганда / В.С. Коробейников. М., — 1980 — 380 с.
12. Ле Бон Г. Психология народов и масс / Г.Ле Бон . – СПб. – 1986. – 215 с.
13. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – М. – 1985 – 320 с.
14. Михайловский Н.К. Герои и толпа / Н.К. Михайловский. – СПб. – 1982. – 180 с.

- 15.Московичи С. ВЕК ТОЛП / С.Московичи . СПб. – 1989. – 270 с.
- 16.Назаретян А.П. ПСИХОЛОГИЯ СТИХИЙНОГО МАССОВОГО ПОВЕДЕНИЯ / А.П. Назаретян. – М. – 1997. – 305 с.
- 17.Ольшанский Д.В. Психология масс / Д.В. Ольшанский. – СПб. Питер. – 2001. – 410с.

Допоміжна

1. Основы социально-психологической теории. /Под. ред. А.А.Бодалева, А.Н.Сухова. М., — 1995. — 171 с.
2. Пресса и общественное мнение / под ред.В.С.Коробейникова. М., — 1986 — 300 с.
3. Сафоров Р.А. Общественное мнение и государственное управление / Р.А.Сафоров. М., —1985 — 190 с.
4. Фрейд З. Массовая психология и анализ человеческого «Я» / З. Фрейд. – СПб. – 1992. – 160 с.
5. Харрис Р. ПСИХОЛОГИЯ МАССОВЫХ КОММУНИКАЦИЙ / Р. Харрис. – М. – 1997. – 370 с.
6. Уледов А.К. Общественное мнение советского общества / А.К. Уледов. — М., 1983. — 215 с.

13. Інформаційні ресурси

1. <http://www.hetoday.org/>
2. <http://ru.osvita.ua/vnz/>
3. <http://education.ua/2009/11/bologna-process/>
4. http://www.ecommis.eu/downloads/related-documents/Bologna_glos_ru.pdf
5. <http://www.abiturient.in.ua/ru/osvita>